

ՀՈԳԵՔԱՆՈՒԹՅՈՒՆ, PSYCHOLOGY, ПСИХОЛОГИЯ

**ԱՐՏԱԿԱՐԳ ԻՐԱՎԻՃԱԿՆԵՐՈՒՄ ՀՈԳԵՔԱՆՆԵՐԻ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ
ՓՈՐՁԻ ԵՎ ՏԵՍԱԿԱՆ ՄՈՏԵՑՈՒՄՆԵՐԻ ԿԻՐԱՌՄԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ*¹**

ՀՏԴ 159.9

DOI: 10.52063/25792652-2022.2.13-164

ՀՐԱՆՏ ԱՎԱՆԵՍՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարանի փիլիսոփայության և հոգեբանության
ֆակուլտետի ընդհանուր հոգեբանության ամբիոնի վարիչ,
«Գիտական Արցախ» պարբերականի խմբագրական խորհրդի անդամ,
հոգեբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր,
ք. Երևան, Հայաստանի Հանրապետություն
avanesyanh@ysu.am

ԻՐԻՆԱ ԲԱԲԱՅԱՆՅԱՆ

Երևանի պետական համալսարանի փիլիսոփայության և հոգեբանության
ֆակուլտետի ընդհանուր հոգեբանության ամբիոնի ասպիրանտ, Ավրորա
առողջապահական կենտրոնի քեյս-մենեջեր,
ք. Զոլիկա, ԱՄՆ
i.babajanyan95@gmail.com

Հոդվածի նպատակն է հետազոտել հետպատերազմական բարդ իրավիճակներում հոգեբանական ծառայության մատուցման գործընթացում հոգեբանների գործնական փորձի և տեսական մոտեցումների կիրառման առանձնահատկությունները: Սկզբում իրականացվել է հոգեբանների գործնական գործունեության մեջ տեսական ու մեթոդաբանական հիմունքների կիրառման խնդրի մանրակրկիտ տեսական վերլուծություն: Ընդհանուր եզրակացությունն այն էր, որ հոգեբանական գիտության մեթոդաբանական և հայեցակարգային հիմքերը ուղղակիորեն ազդում են կիրառական հոգեբանության ապացուցողական գործիքակազմի զարգացման վրա: Հատուկ մշակված հարցարանի միջոցով ամփոփվել են հոգեշտկողական աշխատանքի գործընթացում կիրառված մեթոդների հայեցակարգային նախադրյալները ու յուրահատկությունները: Վերլուծության համար ընտրվել է խորհրդատվության, թերապիայի և հոգեբանական այլ ներազդող մեթոդների իրականացման գործընթացներում պարտադիր գիտական հիմնավորված հոգեբանական գնահատման կիրառման սկզբունքը: Տվյալ հետազոտությունը միանշանակ կարող է համարվել փորձագիտական, քանի որ հարցվողների մասնագիտական գործունեության փորձը միջինը կազմել է $M=14,2$ տարի, իսկ մասնակիցների կրթական մակարդակը լիովին

* Հոդվածը ներկայացվել է 19.04.2022թ., գրախոսվել՝ 15.06.2022թ., տպագրության ընդունվել՝ 10.07.2022թ.:

¹ Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ Գիտության կոմիտեի ֆինանսական աջակցությամբ գիտական նախագծի շրջանակներում №21T-SA203

համապատասխանում է ընդունված պահանջներին (գիտությունների թեկնածուներ - 54.2%, մագիստրոս կամ դիպլոմավորված մասնագետներ - 45.8 %): Տեսական մոտեցումների մանրամասն վերլուծությունը և աշխատանքի պրակտիկ փորձի ընդհանրացումը արտակարգ, հետպատերազմյան և համաճարակաբանական բարդ իրավիճակներում թույլ կտա մշակել հոգեբանական ծառայությունների կազմակերպման հատուկ մոտեցում, որն իր հերթին կարող է նպաստել բնակչության ֆիզիկական ու հոգեկան առողջության վերականգնմանն ու պահպանմանը:

Հիմնաբառեր՝ տեսական նախադրյալներ, մեթոդաբանություն, գնահատում, հարցում, հոգեբանական միջամտություն, խորհրդատվություն, անձ, հոգեվիճակ, հետպատերազմյան իրավիճակ, Covid-19:

Ներածություն

Անձի առանձնահատկությունների և նրա հոգեկան վիճակի հուսալի գնահատումը կարևոր նշանակություն ունի հոգեբանական միջամտության մեթոդների նպատակային կիրառման համար, քանի որ այդ բնույթի հետազոտումը նպաստում է կոնկրետ և իրավիճակային երևույթի բացահայտմանը: Այս առումով պրակտիկ հոգեբանը պետք է տիրապետի հոգեբանական գնահատման մասնագիտական հմտություններին, ինչը ենթադրում է երևույթի արտաքին նշանների և մարդու ներքին հոգեբանական բնութագրերի միջև կապեր հաստատելու ունակություն:

Միևնույն ժամանակ առանձնահատուկ դեր է տրվում գիտական հոգեբանության մեթոդների ծագումնաբանական հիմքերին և պրակտիկային, որոնք անմիջականորեն ազդում են փսիխոմետրիկ չափանիշների մեկնաբանության և այդ տվյալների կիրառման վրա՝ խորհրդատվության, թերապիայի և միջամտության այլ ձևերի ռազմավարության ընտրության համար:

Ժամանակակից սոցիալական, տեխնոլոգիական, տեղեկատվական ու բնապահպանական վերափոխումների լայն շրջանակը նոր մարտահրավերներ է ստեղծում տեսական ու կիրառական հոգեբանության համար՝ բարեփոխելու գիտական դիսկուրսները, մեթոդաբանական մոտեցումները, պրակտիկ գործունեությունը, որոնք ընդհանուր առմամբ ազդում են գիտական մտածողության ոճի վրա: Այս համատեքստում տեղին է Է. Մորինի (Morin) պնդումը, որ իրականության մեջ կարգ ու պարզություն մտցնելու համար անհրաժեշտ է դիմել հստակ ու պարզ մտածողության գործընթացներին (Morin):

Գիտության համակարգի ճանաչողության ուղիների և գործունեության վերաբերյալ քննադատական հոդվածներից մեկում, ժամանակի ընթացքում բացահայտվել են տարբեր հիմնարար հակասություններ: Յեդինակը, վերլուծելով փիլիսոփայական ու հոգեբանական մոտեցումները, մատնանշում է, թե ինչպես են հոգեբանները կիրառում գիտական հոգեբանությունը, որը պահանջում է լրացուցիչ հայեցակարգային աշխատանք, հատկապես երբ այն օգտագործում է փիլիսոփայական գիտության նվաճումները (Flis 158-181):

Նման միտում է նկատվում ռուսական հոգեբանության մեջ, որտեղ երկար տարիներ քննարկման առարկա է գիտական ու կիրառական հոգեբանության հիմնախնդիրը, քանի որ վերջինս առանձնացել է անցյալ դարի վերջին, անցել է տարբեր տեսություններով և սկսել արագ զարգանալ: Ըստ Ֆ. Վասիլյուկի՝ հոգեբանական պրակտիկան և հոգեբանական գիտությունը տեղափոխվել են զուգահեռ աշխարհներ և կորցրել հետաքրքրությունը միմյանց նկատմամբ: Անդրադառնալով փիլիսոփայական խորը արմատներ ունեցող մշակութային ու պատմական հայեցակարգին՝ հեղինակը բացահայտում է, որ հենց գիտակցությունն ըստ Լ. Ս. Վիգոտսկու հասկացվում էր որպես «մշակութային» և «գործնական» իր

ծագման, կառուցվածքի և գործունեության մեջ (Василюк 25-40): Հետևաբար եթե պրակտիկ հոգեբանը հավատարիմ է գիտական հոգեբանական գիտելիքներին, ապա դա թույլ կտա հասկանալ ակադեմիական ու գործնական հոգեբանության հարաբերակցությունը, ինչպես նաև կուրվագծի տարբերությունն արդի հոգեբանության հետ: Ի.Ն. Կարիցկին, ուսումնասիրելով հոգեբանական պրակտիկայի հիմնական կառուցվածքը, մատնանշում է համակարգի վերլուծության չափանիշները, որոնց հիմքում ընկած են հիմնական տեսակները՝ ինքնակարգավորումը, թրեյնինգը, խորհրդատվությունը, թերապիան, անձնային աճի պրակտիկան և պրակտիկայի որոշ այլ ենթատեսակներ (Карицкий, *Психологическая практика: базовая структура*):

Հոգեբանական գիտության մեթոդաբանական ու հայեցակարգային հիմքերն ուղղակիորեն ազդում են ապացույցների վրա հիմնված կիրառական հոգեբանության ձևավորման վրա՝ դրանով իսկ գործնական գիտելիքներ տալով՝ ինչպես աշխատել այցելուների հետ՝ անհատական կամ խմբային, ինչպես անցկացնել խորհրդատվություն կամ թերապևտիկ աշխատանքներ: Ի. Ն. Կարիցկին ճշգրիտ նշեց, որ հոգեբանական պրակտիկայի մեթոդաբանական հիմքերը սահմանում են դրա կառուցվածքը որպես անմիջական գործունեություն, ուղղորդում և կազմակերպում հոգեբանի գործունեության ընթացքը (Карицкий, *Базовая структура психологической практики* 64):

Այս առումով հոգեբանների վերապատրաստումը հոգեբանական ախտորոշման մասնագիտական հմտություններին տիրապետելու համար ներառում է երևույթի արտաքին նշանների և անձի ներքին հոգեբանական բնութագրերի միջև կապեր հաստատելու ունակություն: Միևնույն ժամանակ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ ախտորոշում կատարելիս անհրաժեշտ է իրականացնել կոնկրետ գործողություններ հատուկ նպատակով և կոնկրետ ծագումնաբանական բովանդակությամբ, ինչպես նաև տրամաբանական եզրակացություն անել մարդու վիճակի վերաբերյալ՝ հիմնված նրան բնորոշ հատկանիշների մեթոդական ուսումնասիրության վրա (Костромина): Հայտնի են պնդումներ հոգեբանական հետազոտության և ախտորոշման գործընթացում տեսական նախադրյալները հաշվի առնելու կարևորության մասին, մասնավորապես պրոյեկտիվ հոգեբանական ախտորոշման ընթացակարգում (Аванесян 110-115):

Ի. Սարատնը նշում է, որ անձնային առանձնահատկությունների ուսումնասիրության հիմնական խնդիրներից է այն, որ որակական վերլուծությամբ դուրս բերված անձնային կոնստրուկտները բազային են ու ֆունդամենտալ, իսկ մյուս դեպքում տարրական կոնստրուկտների միացությունն են, որոնք կպահանջեն ապարդյուն ջանքեր չափելու համար: Կարևոր է ընտրել, թե չափման որ մեթոդներն են ավելի արդյունավետ և հարմար գնահատման համար՝ հարցման միջոցով անձի չափում՝ իրականացնել, թե՞ խնդրել նրանց պատասխանել՝ օրինակ՝ ինչի՞ հետ են ասացանում թանաքի բիծը, կամ երկնքում ամպը (Sarason):

Բազմաթիվ հեղինակներ նշում են ժամանակակից միտումների այն առանձնահատկությունները, որոնք կապված են անհատական ու խմբակային հոգեթերապիայի հիմնական մոտեցումների ու մեթոդների նպաստավոր բնույթի հետ: Այդ մոտեցումների շնորհիվ ստեղծվում են նոր ծրագրեր և այցելուներին սովորեցնում են անձնային աճի, ինքնատիրապետման և ինքնակարգավորման մեթոդների կիրառման յուրահատուկ ձևերին: Այս առումով նկատվում են հոգեթերապևտիկ տարբեր դպրոցների ինտեգրման, միաձուլման կամ փոխլուսացման միտումները (Chisholm 1981, Pollock 1974, Bonjour 1985, Lehrer 1974, Dretske 1981, Goldman 1986, DeRose 1995 and Lewis 1996): Այս նպատակն իրականացնելու համար Մ. Բիսկոպը առաջարկեց, որ իմացաբանության նատուրալիստական տեսությունը վերցնի Էմպիրիկ տեսությունը որպես իր առանցք, որպես իր ելակետ: Հեղինակի առաջադրած հինգ վարկածներից մեր ուշադրությունը գրավեց այն, որ վերջին կես դարում որոշ առաջատար հոգեբանական գիտություններ չափորոշիչներ և առաջարկներ ունեն, թե

ինչպես զարգացնել գիտակցությունը լուրջ խնդիրների լուծման համար (Bishop and Trout 696-714):

Այս ազդեցությունը վերլուծելու համար Ա.Ի. Գոլդմանն առանձնացրել է երեք այդպիսի հասկացություններ, ինչպիսիք են՝ նկարագրական, վերլուծական և նորմատիվ ծագումնաբանություն: Հեղինակը այնուհետև նշում է, որ եթե այս հասկացություններից առաջինն ընդունվի, ապա անկասկած հոգեբանությունը կենսական դեր է խաղում: Ընդհակառակը, եթե երրորդ հայեցակարգն ընդունվի, կարող է խիստ կասկածելի թվալ, որ հոգեբանությունն ընդհանրապես արդիական է (Goldman 29-68):

Հիմնվելով պատմական ու տեսական մտորումների վրա՝ պնդում են, որ ենթադրությունները չեն կարող արմատախիլ անել հոգեբանությունից, և որ այն էմպիրիկ հետազոտության անհրաժեշտ մասն է, հատկապես, երբ դա վերաբերում է տվյալների մեկնաբանմանը: Այս մեկնաբանված ենթադրությունների որակը, այսինքն՝ հետազոտական տվյալների վերաբերյալ էմպիրիկ հոգեբանության հերմենևտիկան հատկապես կարևոր է, երբ դրանք վերաբերում են մարդկանց խմբերին և նրանց միջև եղած տարբերություններին: Թոմաս Թեոն պնդում է, որ բացահայտված վերակառուցումները և մանրամասն վերլուծությունից ստացված փաստարկները տալիս են էմպիրիկ հոգեբանության մեջ ենթադրությունների և մեկնաբանության խնդիրների մեկնաբանություն: Այս հոդվածում հեղինակը պնդում է՝ այսպես թե այնպես «շահարկումը ուրվական է, որն ուղեկցել է հոգեբանությանը իր պատմության ողջ ընթացքում» (Teo 47-67): Սա տազնապալի ախտանիշ է գործնական հոգեբանության զարգացման համար, որը, մեր կարծիքով, նկատվում է նաև հայ մասնագետների շրջանում: Տեսական վերլուծության ընդհանուր եզրակացությունն այն էր, որ հոգեբանական գիտության մեթոդաբանական ու հայեցակարգային հիմքերը ուղղակիորեն ազդում են կիրառական հոգեբանության ապացուցողական գործիքակազմի զարգացման վրա:

Էմպիրիկ հետազոտություն:

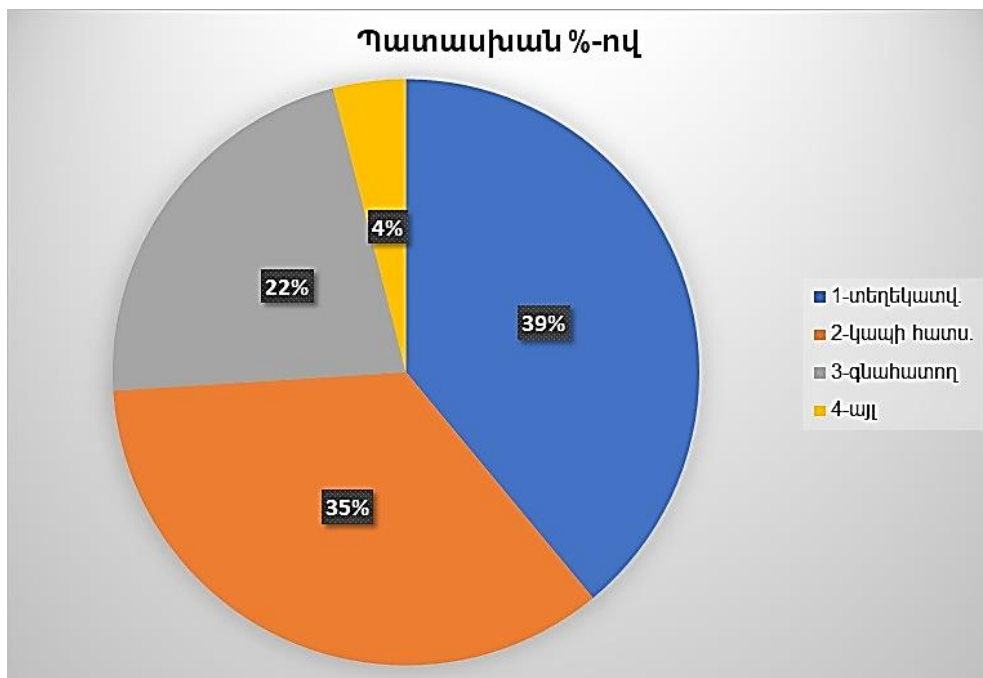
Աշխատանքի նպատակն է հետազոտել հետպատերազմական բարդ իրավիճակներում հոգեբանական ծառայության մատուցման գործընթացում հոգեբանների գործնական փորձի և տեսական մոտեցումների կիրառման առանձնահատկությունները: Հատուկ մշակված հարցարանի միջոցով ամփոփվել են հոգեշտկողական աշխատանքի գործընթացում կիրառված մեթոդների հայեցակարգային նախադրյալները և յուրահատկությունները:

Հարցմանը մասնակցել են 51 պրակտիկ հոգեբաններ, որոնք 44-օրյա Արցախյան պատերազմից հետո մինչև մեկ տարի հոգեբանական ծառայություններ են մատուցել պատերազմի մասնակիցներին և նրանց ընտանիքներին: Երևանի պետական համալսարանի Փորձարարական հոգեբանության լաբորատորիայում կազմվել և մշակվել է հատուկ հարցարան՝ բաղկացած 23 բաժիններից և համապատասխան ենթաբաժիններից՝ լրացուցիչ մեկնաբանությունների համար: Կարելի է վստահ ասել, որ տվյալ հետազոտության մեջ իրականացվել է փորձագիտական հարցման մեթոդը, քանի որ պրոֆեսիոնալ գործունեության փորձը (միջինը կազմել է $M=14.2$ տարի) և մասնակիցների կրթական մակարդակը (գիտությունների թեկնածու - 54.2%, մագիստրոսի կոչում - 20.8 % և շրջանավարտներ 25 %) լիովին համապատասխանում են ընդունված պահանջներին: Ժամանակավոր հոգեբանական ծառայություններ էին մատուցում համալսարանի հոգեբանության ամբիոնի հոգեբանները, մասնավոր հոգեբանական կենտրոնների և դպրոցների մասնագետները, ինչպես նաև հոգեբանական հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչները:

Ենթադրվում էր, որ կազմված հարցերի պատասխանները կբացահայտեն և կընդգծեն գիտահոգեբանական գիտելիքների պահպանման կարևորությունը

Ժամանակակից ախտորոշիչ մեթոդների և հոգեկարգավորող միջոցառումների կիրառման գործընթացում:

Դիտարկենք հարցերի հիմնական խմբերը, որոնք արտացոլում են մասնագետների մասնագիտական իրավասությունը հոգեբանական ախտորոշման գիտական ասպեկտներում և նրանց վերաբերմունքը այս ընթացակարգերին հոգեբանական խորհրդատվության և հոգեթերապիայի գործընթացում: Այսպիսով՝ 1-ին նկարը ցույց է տալիս փորձագետների կարծիքը այցելուների հետ առաջին զրույցի վերաբերյալ (համապատասխան՝ տեղեկատվական - 39%, կապի հաստատում - 35%, գնահատող - 22% և այլ - 4%): Այս պատասխանների հիման վրա կարելի է փաստել դրանց համարժեքությունը զրույցի մեթոդի կիրառման՝ հոգեբանության մեջ ընդունված մոտեցումներին, այսինքն՝ սա կապի հաստատումն է և՛ անձի, և՛ նրա վիճակի մասին. առաջնային տեղեկատվության ստացումը:

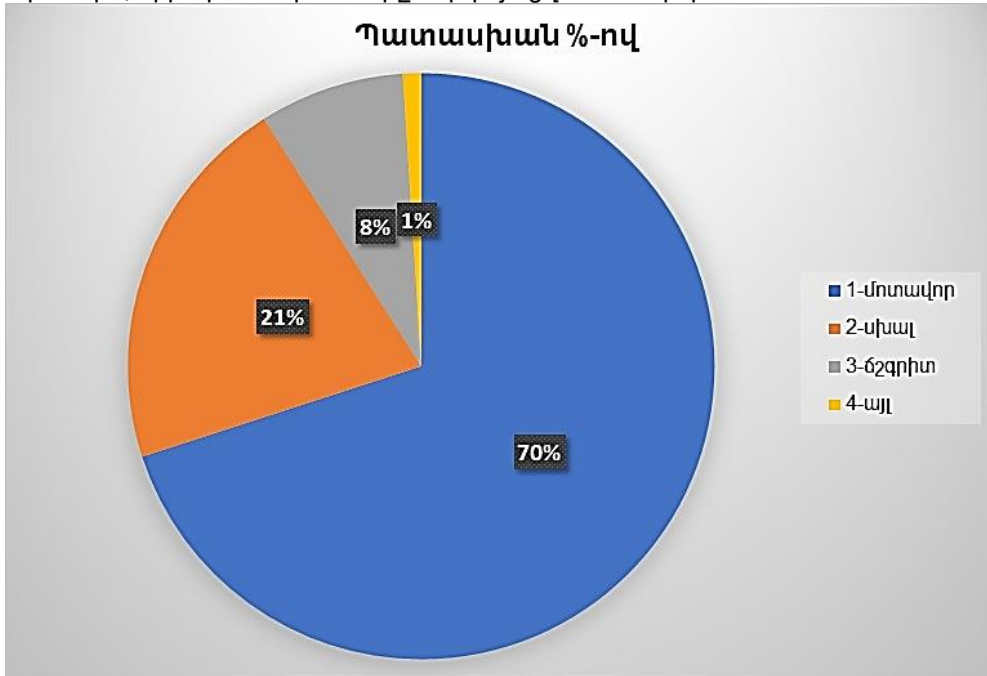
Նկար 1. Նախնական զրույցի նշանակության վերաբերյալ հարցվողների պատասխանների հարաբերակցությունը (N=51):

Պրակտիկ գործունեության ընթացքում ախտորոշման հաշվառման այլ հիմնական հատկանիշների թվում հարցվածները նշել են տարիքը, սոցիալական կարգավիճակը, գենդերային տարբերությունները, կրթությունը և մասնագիտությունը (ավելի քան 67%): Այցելուի գնահատման և հոգեախտորոշման առավել նախընտրելի մեթոդների մասին հարցին տրվել են հետևյալ պատասխանները. զրույց - 20.8%, պրոյեկտիվ թեստեր - 18,2%, դիտում- 16,9%, հոգեբանական թեստեր - 13%, և համակցված գնահատական - 31,1%: «Համակցված գնահատում» պարունակող պատասխանը տրամաբանական է, քանի որ այս պատասխանի մեկնաբանությունները ցույց են տալիս, որ այն ենթադրում է զրույցի, թեստերի և դիտարկման օգտագործում:

Հաջորդիվ դիտարկենք ախտորոշիչ մեթոդների կիրառման տվյալները՝ շատ կարևոր - 54.2%, կարևոր - 41.6%, կարևորություն չեմ տալիս - 4.2%.

Ենթադրվում է, որ մասնագետների այս փոքր խումբը հիմնված է ինտուիտիվ մոտեցման վրա: Նմանատիպ օրինաչափություն է բացահայտվել նաև գիտական մոտեցումը հաշվի առնելու կարևորությունը գնահատելիս: Հարցման մասնակիցների կարծիքով՝ հոգեբանական ծառայությունների մատուցումը ստացիոնար և ամբուլատոր պայմաններում կիրառվող մեթոդների առումով չի տարբերվում: Այն հարցին, թե «Որքան հաճախ եք հաշվի առնում այցելուի գենետիկ նախատրամադրվածությունը», մասնակիցները պատասխանել են հետևյալ կերպ. «միշտ» – 37.5, «երբեմն» - 16.7%, «երբեք» - 45.8%:

Հոգեախտորոշիչ մեթոդների կիրառման ժամանակ առանձնահատուկ նշանակություն է տրվում մշակութային, սոցիալական, ազգային, լեզվական միջոցների և հաղորդակցման ուղիների բազմազանությանը: Այս առումով մասնավորապես նախատեսվել է գնահատման աշխատանքների իրականացման ժամանակ սոցիալ-մշակութային և այլ ասպեկտները հաշվի առնելու կարևորության հարցը: 33.3% և 45.8% հարցվածները նշել են այս ասպեկտների առանձնահատուկ նշանակությունը, և նրանց հոգեբանների 20.8%-ը անտեսում է այս գործոնը: Հարկավոր է ուշադրություն դարձնել նաև ինտուիտիվ մոտեցման ճշգրտության աստիճանին, որի պատասխանները ներկայացված են սկար 2-ում:

Նկար 2. Հարցվողների պատասխանների հարաբերակցությունը այցելուի հոգեկան վիճակի գնահատման ինտուիտիվ տարրի ճշգրտության աստիճանի վերաբերյալ (N=51):

Կիրառական հոգեբանության մեջ կա ինտուիտիվ մոտեցում, որն ազդում է ինչպես հետազոտության մեթոդների ընտրության գործընթացի, այնպես էլ հոգեախտորոշիչ տվյալների մեկնաբանման վրա: Ինչպես տեսնում ենք (սկ. 2), 79%-ը դրական է պատասխանել վիճակը գնահատելու համար մասնագիտական ինտուիցիայի դերի կարևորությունը (ճշգրիտ և մոտավոր), իսկ հոգեբանների միայն 21%-ն է բացասական արտահայտվել: Այնուամենայնիվ, ինչպես տեսնում եք, պրակտիկ հոգեբանների մեծ մասը գնահատել են այս մոտեցումը որպես օրինակելի

կամ մոտավոր: Սա ցույց է տալիս, որ ինտուիտիվ որոշումների կայացման ռազմավարության ազդեցության աստիճանը այցելուի հետ խորհրդատվական և բուժական աշխատանքի գործընթացի վրա մշտական չէ:

Եզրակացություններ

Տեսական վերլուծության ընդհանուր եզրակացությունն այն էր, որ հոգեբանական գիտության մեթոդաբանական և հայեցակարգային հիմքերը ուղղակիորեն ազդում են կիրառական հոգեբանության ապացուցողական գործիքակազմի զարգացման վրա: Հարցման արդյունքները թույլ տվեցին ամփոփել հոգեբանների պատասխանների հարաբերակցությունը այցելուի հոգեկան վիճակի գնահատման չափանիշների հիմնական տարերի ճշգրտության աստիճանի վերաբերյալ:

Այսպիսով՝ տեսական մոտեցումների ու գործնական փորձի ընդհանրացումը ծայրահեղ, հետպատերազմյան պայմաններում և համաճարակաբանական բարդ իրավիճակում թույլ կտա մեզ մշակել հատուկ մոտեցում հոգեբանական ծառայության կազմակերպման համար (հոգեբանական ախտորոշման և ուղղման մեթոդների ընտրություն), որն իր հերթին կարող է նպաստել բնակչության ֆիզիկական ու հոգեկան առողջության նպատակային վերականգնմանն ու պահպանմանը:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Morin, Edgar. *Introduction à la pensée complexe*. Éditions du Seuil, Paris, 2005.
2. Карицкий, Игорь. *Психологическая практика: базовая структура*. МАПН, Москва, 2006.
3. Alvin, Goldman. "The Relation between Epistemology and Psychology". *Synthese*, Naturalistic Epistemology, Vol. 64, No. 1, Part 1, Jul. 1985, pp. 29-68, <https://www.jstor.org/stable/20116146>. Accessed: 13.11.2021.
4. Bishop, Michael, and John Trout. "The Pathologies of Standard Analytic Epistemology". *Noûs*, Vol. 39, No. 4, Dec. 2005, pp. 696-714. <https://www.jstor.org/stable/3506117>. Accessed: 11.04.2022.
5. Flis, Ivan. "Psychologists psychologizing scientific psychology: An epistemological reading of the replication crisis". *Theory & Psychology*, Volume 29, Issue 2, pp. 158-181, <https://doi.org/10.1177/0959354319835322>. Accessed: 05.04.2022.
6. Sarason, Irwin. "Personality assessment". *Encyclopedia Britannica*, 1, Oct. 2019, <https://www.britannica.com/science/personality-assessment>. Accessed: 06.12.2021.
7. Teo, Thomas. "From Speculation to Epistemological Violence in Psychology". *A Critical-Hermeneutic Reconstruction*, February 1, 2008, pp. 47–67, DOI: 10.1177/0959354307086922. Accessed: 30.01.2022.
8. Аванесян, Грант. «Принципы совершенствования методики преподавания проективных тестов в вузе». *Высшая школа: опыт, проблемы, перспективы. Материалы X Международной научно-практической конференции*, Часть 1, 2017, с. 110-115.
9. Василюк, Федор. «Методологический смысл психологического схизиса». *Вопросы психологии*, № 6. 1996, с. 25-40, http://psylib.org.ua/books/_vasif03.htm. Доступно: 13.12.2021.
10. Карицкий, Игорь. «Базовая структура психологической практики». *Перспективы психологической науки и практики: сборник статей Международной научно-практической конференции*, РГУ им. А. Н. Косыгина, под ред. В. С. Белгородского и др., ФГБОУ ВО «РГУ им. А. Н. Косыгина», 2017, с. 62-66.
11. Костромина, Светлана. «Психологический диагноз: классификация и типология». *Вестник Санкт-Петербургского университета. Политология. Международные отношения*, № 2-1, 2007, с. 203-217,

<https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskij-diagnoz-klassifikatsiya-i-tipologiya>.

Доступно: 13.11.2021.

WORKS CITED

1. Karickij, Igor. *Psihologicheskaja praktika: bazovaja struktura*. MAPN, Moskva., [Psychological Practice: Basic Structure. IAPS, Moscow] 2006. (In Russian)
2. Morin, Edgar. *Introduction à la pensée complexe*. Éditions du Seuil, Paris. [Introduction to Complex Thinking. Editions Seuil, Paris] 2005. (In French)
3. Alvin, Goldman. "The Relation between Epistemology and Psychology". *Synthese*, Naturalistic Epistemology, Vol. 64, No. 1, Part 1, Jul. 1985, pp. 29-68, <https://www.jstor.org/stable/20116146>. Accessed: 13.11.2021.
4. Avanesyan, Grant. "Principy sovershenstvovanija metodiki prepodavanija proektivnyh testov v vuze". *Vysshaja shkola: opyt, problemy, perspektivy. Materialy X Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii*, Chast' 1, s. 110-115. ["Principles of Improving the Methodology of Teaching Projective Tests at the University". *Higher school: Experience, Problems, Prospects. Materials of the X International Scientific and Practical Conference*, Part 1, pp. 110-115] 2017. (In Russian)
5. Bishop, Michael, and John Trout. "The Pathologies of Standard Analytic Epistemology". *Noûs*, Vol. 39, No. 4, Dec. 2005, pp. 696-714. <https://www.jstor.org/stable/3506117>, Accessed: 11.04.2022.
6. Flis, Ivan. "Psychologists Psychologizing Scientific Psychology: An Epistemological Reading of the Replication Crisis". *Theory & Psychology*, Volume 29, Issue 2, pp. 158-181, <https://doi.org/10.1177/0959354319835322>. Accessed: 05.04.2022.
7. Karickij, Igor. "Bazovaja struktura psihologicheskoy praktiki". *Perspektivy psihologicheskoy nauki i praktiki: sbornik statej Mezhdunarodnoj nauchno-prakticheskoy konferencii*, RGU im. A. N. Kosygina, pod red. V. S. Belgorodskogo i dr., FGBOU VO "RGU im. A.N. Kosygina", s. 62-66. ["Basic Structure of Psychological Practice". *Perspectives of Psychological Science and Practice: Collection of Articles of the International Scientific and Practical Conference*, Russian State University named after A. N. Kosygin, ed. V. S. Belgorodsky and others, FSBEI HPE "Russian State University named after A. N. Kosygin", pp. 62-66] 2017. (In Russian)
8. Kostromina, Svetlana. "Psihologicheskij diagnoz: klassifikacija i tipologija". *Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta. Politologija. Mezhdunarodnye otnoshenija*. № 2-1, s. 203-217. ["Psychological Diagnosis: Classification and Typology". *Bulletin of St. Petersburg University. Political science. International relations*, № 2-1, pp. 203-217, <https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskij-diagnoz-klassifikatsiya-i-tipologiya>. Accessed: 13.11.2021] 2007. (In Russian)
9. Sarason, Irwin. "Personality Assessment". *Encyclopedia Britannica*, 1, Oct. 2019, <https://www.britannica.com/science/personality-assessment>. Accessed: 06.12.2021.
10. Teo, Thomas. "From Speculation to Epistemological Violence in Psychology". *A Critical-Hermeneutic Reconstruction*, February 1, 2008, pp. 47-67, DOI: 10.1177/0959354307086922. Accessed: 30.01.2022.
11. Vasiljuk, Fedor. "Metodologicheskij smysl psihologicheskogo shizisa". *Voprosy psihologii*, № 6, s. 25-40, (Ayts` 13.12.2021). ["Methodological Meaning of Psychological Schism". *Questions of psychology*, № 6, pp. 25-40, http://psylib.org.ua/books/_vasif03.htm. Accessed: 13.12.2021] 1996. (In Russian)

ANALYSIS OF THE APPLICATION OF PRACTICAL EXPERIENCE AND THEORETICAL APPROACHES OF PSYCHOLOGISTS IN EMERGENCY SITUATIONS

HRANT AVANESYAN

*Yerevan State University, Faculty of Philosophy and Psychology,
Head of General Psychology Chair,
Journal "Scientific Artsakh", Member of the Editorial Board,
Doctor of Psychology, Professor,
Yerevan, the Republic of Armenia*

IRINA BABAJANYAN

*Yerevan State University, Faculty of Philosophy and Psychology, General
Psychology Chair Ph.D. Student, Armenia,
Aurora Health Care Center, Case Manager, Covina, CA, USA*

The purpose of this article is to study the features of the application of practical experience and theoretical approaches of psychologists in the process of providing psychological services in difficult post-war situations. The conceptual premises and features of the methods used in the process of psychological research were summarized using a specially designed questionnaire. For the analysis, the principle of the mandatory use of evidence-based psychological assessment in the implementation of counseling, therapy and other methods of psychological influence was chosen. This survey can definitely be considered expert, since the professional experience of the respondents averaged $M = 14.2$ years and the level of education of the participants fully complies with the accepted requirements (PhD - 54.2%, masters or graduates' psychologists - 45.8%). A detailed analysis of theoretical approaches and generalization of practical experience in emergency, post-war and epidemiological difficult situations will allow us to develop a special approach to the organization of psychological services, which in turn can help restore and maintain the physical and mental health of the population.

Keywords: *theoretical predictors, methodology, assessment, survey, psychological intervention, counseling, personality, condition, Covid-19, post-war situation.*

АНАЛИЗ ПРИМЕНЕНИЯ ПРАКТИЧЕСКОГО ОПЫТА И ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОДХОДОВ ПСИХОЛОГОВ В ЭКСТРЕМАЛЬНЫХ СИТУАЦИЯХ ¹

ГРАНТ АВАНЕСЯН

*заведующий кафедрой общей психологии
факультета философии и психологии
Ереванского государственного университета,
член редакционного совета журнала «Научный Арцах»,
доктор психологических наук, профессор,
г. Ереван, Республика Армения*

---

¹ Исследование выполнено при финансовой поддержке Комитета по науке РА в рамках научного проекта №21T-SA203

ИРИНА БАБАДЖАНЯН

аспирант кафедры общей психологии факультета философии и психологии Ереванского государственного университета, кейс-менеджер Аврора Центра ухода за здоровьем «Аврора», г.Ковина, США

Целью данной статьи является изучение особенностей применения практического опыта и теоретических подходов психологов в процессе оказания психологических услуг в сложных послевоенных ситуациях. Концептуальные предпосылки и особенности методов, используемых в процессе психологического исследования, были обобщены с помощью специально разработанной анкеты. Для анализа был выбран принцип обязательного применения научно обоснованной психологической диагностики при осуществлении консультирования, терапии и других методов психологического воздействия. Данный опрос однозначно можно считать экспертным, так как профессиональный стаж респондентов в среднем составил $M = 14.2$ года, а уровень образования участников полностью соответствует принятым требованиям (кандидаты наук - 54,2%, магистры или дипломированные специалисты - 45,8%). Результаты опроса позволили обобщить соотношение ответов психологов к степени точности основных элементов критериев оценки психического состояния посетителя. Детальный анализ теоретических подходов и обобщение практического опыта работы в чрезвычайных, послевоенных и эпидемиологических сложных ситуациях позволит выработать особый подход к организации психологической службы, что, в свою очередь, может способствовать восстановлению и поддержанию физического и психического здоровья населения.

Ключевые слова: *теоретические предикторы, методология, диагностика, опрос, психологическая интервенция, консультирование, личность, состояние, поствоенная ситуация, Ковид-19.*